

ՀԱՍԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԻՒԾՈՒԾՈՐԾՆԵՔԻ ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ ՑՈՒՑԱՆՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ միւսումի օրինութեամ շրջամիմ, Երուսաղէմի այցելողներու խումբիմ մէջ էր երիտասարդներէն Սար Նազգաշեան, որ վիտէ շարժակարի առաւ Միւռոնօրիների արարութիւնը:

1991 Հոկտեմբեր 19, Շաբաթ գիշեր ժամը 7.30-ին Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարձարամի փոքր սրահին մէջ Երուսաղէմի հայ հասարակութեան ցուցադրուեցաւ Սուրբ Էջմիածնի մէջ օրինուած միւսումի արարողութեամ այդ շարժակարը:

Այս առիթով Ամենապատի Պատրիարք Սրբազն Հայր, Թօրգոմ Արք. Մանուկեան, իր բացատրական խօսքին մէջ տեղեկութիւններ տուաւ դէպի Գամատա, Միացեալ Նահանգներ և Հայաստան կատարած այցելութեանց մասին:-

Կուլգէի կարճ տեղեկութիւններ տալ այն նամբորդութեամ մասին որ կատարեցի, ըմկերակցութեամբ Գեր. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի: Սեպտ. 5-էն մինչև ԶՅ գտնուեցայ Գամատա, Գալիֆորնիա եւ Նիւ Եօրը, իսկ Սեպտ. ԶԿ-էն Հոկտ. 6 Հայաստան: Այս նամբորդութիւնը երկու նպատակ ուներ: Մէկը այն որ, հարիւրամեակ էր Ամերիկայի մէջ հաստատուած Հայաստանայց Եկեղեցին եւ Ամերիկահայ թեմին: 1891 թուականին Worcester քաղաքին մէջ առաջին Հայ Եկեղեցին շինուեցաւ եւ օծուեցաւ Յունուար 18-ին: Այս ատեն ալ Յունուար 18-ին էր Մասնից մէր հայկական հիմ տոմարին համաձայն: Երկրորդ նպատակն էր մէր ժողովուրդին Վստահութիւնը Վերահաստատել համեդեա հայ Երուսաղէմի, ծանօթացնելով մէր Ամերիկայ կացութիւնը եւ կարիքները:

Երկրորդ կէտ մըմ ալ: Կոչ ուղղեցի ամէն տեղ որ Հայերը պէտք է Երուսաղէմ ուխոսի զան: Ասիկա որոշ նպատակ մը ունի: Գտնեմք թէ մէր թիւր որքան մուազեր է Երուսաղէմի մէջ, եւ Հայերուն Ամերիկայութիւնը կարծես անզգալի է: Եւ այս յայտնի կ'ընէ մանաւանդ եր Ս. Յարութեամ Տաճարին մէջ մէմք մէր արարողութիւնները կ'ունենամք, բաֆօր կը դառնամք: Մէր իրաւունք է Քրիստոնի Գերեզմանին շուրջը բաֆօր դարձած ատեն սարածութեամ կէսը գրաւելու, որովհետեւ միւս կէսին մէկ քառորդը պէտք է Ասորիները գրաւեն, միւս քառորդ՝ Ղպտիները: Մինչդեռ հիմա այնպէս կ'երեւայ որ անոնց աւելի շատ են քան թէ Հայերը: Անոնք իրենց ժողովուրդով աւելի շատ Ամերիկայ են քան թէ Հայերը: Քրիստոնեաներուն ըմդհանուր Ամերիկայութիւնն ալ նուազեր է Ս. Երկրին մէջ: Սիւ Պատրիարքներն ու կրօնապետներն ալ, իրենց ժողովուրդին կը թելադրեն եւ պիտի թելադրեն որ Քրիստոնեաները ուխոտի զան Երուսաղէմ եւ Երուսաղէմի մէջ Քրիստոնեաներու Ամերիկայութիւնը, շարժումը, զգալի դառնայ: Մէր կամքին առջեւեն անցնող փողոցը կ'առաջնորդէ դէպի "Լացի պատ": Մէր կը տեսնեմք ու կը լսենք, խումբերու անցքը, անցն երգը, անոնց պոռշտուքը: Անոնք բոլորն ալ Քրիստոնեաները չեն: Քրիստոնեաները պէտք է զգալի դարձնեն իրենց Ամերիկայութիւնը Ս. Երկրին մէջ:

Կուլգէի մի քանի յատուկ Եկեղեցներ մատնամշել այդ նամբորդութեամ հետ կապուած: Մէկը այն էր որ, Գամատայի, Գալիֆորնիոյ եւ Նիւ Եօրքի շրջամի Արեւելեան, Արեւմտեան եւ Գամատահայ Եկեղեցւոյ թեմերու առաջնորդները իրենց թեմական խորհուրդներով ամբողջ նամբորդութիւնը, այցելութիւնը կազմակերպած էին, եւ պէտք է ըսել շատ իիտ ժամանակացոյցով: Սեպտ. 5-ին Թորոնքո հասանք: Հինգշաբի, Ուրբաթ, Շաբաթ, Կիրակի, Թորոնքո էինք: Եւ ամէն տեղ ժամանակացոյցը նոյնն էր: Օտար Եկեղեցւոյ պետերուն հետ տեսնուիլ, ըստու շրջամակի եւ ժողովի մէջ խօսիլ, մէր Եկեղեցւոյ համայնքներուն եւ կազմակերպութիւններուն հետ ըլլալ, պատարագ ընել, ճաշկերպներ, ժողովներ ու մեծալ: Երկուշաբի Սօմբրէալ պիտի Երբայինք ողամաւով: Օդակայան գացիմք ժամը 12-ին բոիչը առնելու համար, յամկարծ յայտարարուեցաւ որ զործադուլի պատճառով ողամաւ չկայ: Եւ Սոմբրէալի մէջ ժամը 1-ին պիտի սպասէին մէզի: Յովհան Սրբազն ամերիչապէս կարգադրութիւն մը ըրաւ եւ իմբաշարժ մը վարձեց: Ժամը 5.30-ին Սոմբրէալ հասանք: Պէտք է Երեւակայիլ որ ինչպէս վարեց: Եւ ժամը 6-ին համար իրաւ ալ ըստու համեդիպում եւ պաշտամունք կարգադրուած էր:

Չորեքշաբթի Սեպտ. 11-ին դեպի Լոս Անջելոս բռիչը առիմբ: Հիմգշաբթի թղթակիցներու հետ համդիպում մը կար: Ուրբար առաւօտ Ֆրեզօ օդամաւով զացիմբ եւ ամբողջ օրը Ֆրեզօի Հայութեան հետ էիմք միմչեւ կէս զիշեր: Շաբար առաւօտ Ֆրեզօէն Սան Ֆրանչիսկո Առյալիս Հայերու եւ օտարթերու հետ էիմք: Կիրակի առաւօտ ժամը 8-ին պէտք էր արքմանյինք որ բռիչը առնեմին Լոս Անջելոս երթալու, որովհետեւ ժամը 9-ին ժամերգութիւնը պիտի սկսեր ևս Անջելոսի մէջ: Եւ ես զարմացայ որ ինչ համարձակութիւն է կարծել թէ ամէն բան տեղը տեղին պիտի համարի: Եւ եղաւ սակայն: Պատարազը, ճաշկերոյթը, Երուսաղէմի մասին վիտե ժապաւէմի ցուցադրութիւն, եւլու: Երկուշաբթի Հայ ամէնօրեայ դպրոցներ այցելեցինք Լոս Անջելոսի մէջ:

Երեքշաբթի, Սեպտ. 17-ին դեպի Նիւ Եռքքի մէջ մահացեր էր Գրիգոր Զօհրապի աղջկէն՝ Տուլորիս Զօհրապը, որ 96 տարեկան տիկին մըն էր եւ անոր բաղումը տեղի ունեցաւ Չորեքշաբթի օր եւ անշուշտ մասմակցեցայ: Տուլորիս Զօհրապը, իբրև դուստրը Աստատակ Գրիգոր Զօհրապի մեջի համար կարեւոր ամեն մըն էր իր հօրը յիշատակմերով: Եւ իմք Առյօն ատեն շատ լուր բարերար մը: Արդէն Երուսաղէմի ի Սպաստ 500,000 տոլարի իր Առւելու տուած է: Նիւ Եռքքի Առաջնորդարամի Տեղեկատու դիւնան հաստատուեցաւ իր մէկ միլիոն տոլար Առւելով: Ուսանողներուն համար հիմնադրամ մը հաստատած էր Columbia համալսարանին մէջ: Տաս խելացի, իմաստում եւ զարգացած կին մըն էր: Լեզունք զիտէր եւ լաւ: Գերմաներէն, Ֆրանսերէն, Ռուսերէն, Խորհրդանշական մէջին է գրականութեան: Եւ մարդեր չափող ու սրամիտ: Կը զգար թէ ո՞չ վ, իմօ՞ն համար իրեն կը մօտնեար: Ուսանողներուն հիմնադրամը հաստատած է որովհետեւ կ'ըսէր. "Եթէ մեր ազգը իրապէս ազգ պիտի ըլլայ եւ սերուանդ պիտի մեծցնէ, միայն ուսում առած եւ լաւագոյն ուսում առած իր զաւակմերովը պիտի ներկայանայ:" Ինձի համար մեծագոյն փորձառութիւնը եւ հանոյք էր Ըստի այս 96 տարեկան տիկնոց հետ եւ խօսիլ: Կ'ըսէր. "Ես Հայերէն չեմ զիտէր, մեմք Հայ դպրոց չգացիմբ: Մեզի Խաժակը կու զար հայերէն սորվեցներու: " Խաժակը մեծ գործիշներէն էր Պոլիս: Բայց այնպիսի մաքուր Հայերէն կը խօսէր, եւ կը փորձէր որ օտար բառ մը չգործածէր իր Ասխադասութեան մէջ:

Նիւ Եռքքի մէջ Ուրբար իրիկուն "Հրաշափառ"-էն յետոյ, ճաշկերոյթի ըմբացքին Առեւ մեզի համար յատկանշական էր որ Արեւելեան թեմը 50,000-ի Առւիրատուութիւնը մը ըրաւ մեր Ճենապահներուն, Հիմարարութեան ի պատստ:

Լոս Անջելոս, Թորոնթօ, Մոլեքէլ Երուսաղէմացիներու հետ ալ մասմաւոր համդիպումներ ունեցայ: Ճեզմէ անոնց որոնք իրենց զաւակը ունին, իրենց բարեկամը ունին, ձեր բոլորին մասին հարցնողներ եղան եւ հիմա պաշտօնապէս անոնց բարեւերը ձեզի կը փոխանցնէ:

Նիւ Եռքքի Ուրբար զիշերուայ ճաշկերոյթին, ես յայտարարեցի որ Երուսաղէմի Հայերը Երկուշաբթի առիքով դրամ հաւաքած էին Հայաստամի ի Սպասու: Եւ այդ զումարը յանձնախումբին հետ որոշած էինք որ յանձնենք Արեւելեան թեմին յանձնախումբին, որ 600 բնակարաններ պիտի շինէ Հայաստամի մէջ: Մեր հաւաքած դրամով ալ մէկ բնակարան մը պիտի շինուի եւ այստեղ արձանագրուի որ «Երուսաղէմի Հայ համայնքին եւ Պատրիարքութեան Առւելու է այս՝ Հայաստամին:» Եւ 46,000 տոլարի չէր այստեղ յանձնելեցաւ Առաջնորդարանին:

Թեմերու մէջ հաւաքած գումարները ամէն մէկը իր առաջնորդարամին մէջ պիտի պահէ, պիտի արձանագրէ եւ մեզի հետ հաղորդակցենով իրենց հաշուետուութիւնը պիտի ընեն:

Worcester եղանք Սեպտ. 21 եւ 22, շաբաթ եւ կիրակի, Հայց. Եկեղեցւոյ հաստատման 100 ամեակը տօնելու: Այս տեղ ալ հետարքքական մէկ բան մը պատահեցաւ: 90-92 տարեկան մայրիկ մը, իրենց հովիտին հետ միասին արդէն կարգադրած էին, եկաւ եւ ըսաւ. "Մրազակն, ես այս դրամները ունիմ, պամբային մէջ: Բայց ի՞նչ ընեմ: Պամբային մէջը որո՞ւ օգուտ ունիմ: Պամբային մէջ ինձի ալ օգուտ չունիմ շատ, հետեւաքար որոշեցի այդ զումարը Երուսաղէմին յատկացնել:» Եւ մեր վարդապետաց բաղին մէջ, ուր շիմարարութիւնը սկսած էմք արդէն, այստեղ մեմք մասմաւոր սեմեակ մը պիտի յատկացները, 100,000 տոլար Առւիրող այս մէկ մայրիկին:

Կիրակի զիշեր ճաշկերոյթին յետոյ ժամը 10-ին ինքնաշարժով պէտք էր Առեւ ետ Նիւ Եռքք զայինք: Առուուամ ժամը 2-ին հասամք: Երկուշաբթի օր Սեպտ. 23-ին ճամբայ պիտի Ելլէին դեպի Փարիզ:

Սեպտ. 24-ին Հայաստամ էինք Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին հրաւերովը, Միւնիստին առիքով: Օդամաւը, մասմաւոր օդամաւ մըն էր Ամերիկայէն Chartered եղան եւ 100-ի մօտ ուխտաւորներու եւ Եկեղեցականներու խումբով մը: Անոնց մէջ կային

իմզ ուսուցիչներ Արեւելեամ թեմի Առաջնորդարանի կողմէ Զշամակուած որոնք կ'երբա-
յին Երեւան դասախոսելու Կրօմական Ծիրերու Մասնաւոր ծրագիրով մը: Յայտագիր կազ-
մած էին բոլոր այն ուսուցիչներուն համար որոնք Երեւանի մէջ արդյօն դաս կ'առնեն
սորվելով կրօնը, մեր հաւատը, մեր Եկեղեցւոյ պատմութիւնը որպէս զի Երբան Եւ
պետական դպրոցներու մէջ սորվեցնեն: Եւ չորս օր այս իմզ ուսուցիչները կեսորդ
յետոյ ժամը 4-էն մինչեւ զիշերուամ 10-ը զբաղեցան ուսուցիչներով, անոնց սորվեցնե-
լով մերուտը, կրօնը ըմբռնելու ձեւը, մեր Եկեղեցւոյ խորհուրդները, անոնց իմաստը,
անոնց պատմութիւնը:

Սեպտ. 30 երկուշաբթի գիշեր մանուկներու համերգ մը տրուեցաւ Ֆիլիարմոնիայի սրահիմ մէջ, 9-էմ մինչեւ 12 տարեկան 40-ի չափ տղաքննութիւն: Առողջ սորված էին Ա. Սարգսին եկեղեցիին մէջ մասմաւոր յայտագիրով մը: Կանոնաւոր դպրոց կ'երան կրօնական ուսում առնելու համար եւ երաժիշտ մը ասոնց սորվեցուցած էր պատարագի երգերը: Առաջին ամգամն էր 70 տարուան մէջ որ պետական սրահի մը մէջ եկեղեցական մը կ'ելլար եւ բացումը կը կատարէր կրօնական յայտագրի մը: Այս մանուկները՝ 100ի չափ տղաքննութիւն եւ աղջիկներ բեմը լեցուցած էին: Նախ իրենք երգեցին մէկ երկու երգեր յետոյ անոնք որոնք այդ համերգը պիտի տային մնացին եւ մէկ ժամ ուրիշ վրայ կեցած երգեցին, եւ երեք ծայնով, այնպէս ներդաշնակ, իրենց դեկավարին ցուցմունքներու համաձայն մեղմացնելով, զօրացնելով, հասկցողի պէս, որ միայն արցումք կու գար աշքեց: Ամեաւտաղի բան մը: Եւ յետոյ՝ մեմերգողները: Եւ ի՞նչ իմբավակտահութեամբ: Հապա 12 տարեկան այն պատամին որ արտասանեց Գրիգոր Նաբեկացիի «Նաբեկ» աղօթամատեամբ ամբողջ գլուխ մը գրաբար եւ զօց: Եւ պէտք էր տեսմայիք այդ սրահը լեցուցած 2000 հայերու խանդավառութիւնը ասոնց ամէն մէկ ծայնին, ամէն մէկ արտայայտութեամ դիմաց: Չեին կրօնար իրենք զիրենք բռնել եւ իրենց խանդավառութիւնը զսպել:

Ուրիշ երեւոյք մըն էր Օհան Տուրեամի Երկայութիւնը Հայաստամի մէջ: Օհան Տուրեամը 17 տարի է որ հեռացած էր Հայաստամի և ցաւով և վշտացած, և իրաւունքով: Եւ հիմա 17 տարի յետոյ հրաւիրուած էր կառավարութեամ կողմէ որ եռ զար: Եւ եկած էր: Եւ պիտի Երկայացներ հսկայ Երգչախումբով և Յուազախումբով. Verdi-ի Ռեկվիեմ-ը, Հոգեհամգիստը: Խնչո՞ւ: Ի յիշատակ Երկրաշարժի մէր Ահատակներում: 17 տարի յետոյ: Սկիբը ես Վախոց որ շատ մարդ չէր Երեւար սրահին մէջ: Բայց սրահը լեցուեցաւ, ամքրերում մէջ արոռներ դրած էին և մէկ ու կէս ժամ առանց դադարի այդ մէր Հայ տղաք եւ աղջիկներու րեկվիեմ-ը հուակերծով զօց, առանց ձեռքերնիմ Յօքայի Երկայացուցիմ: Չորս հատ սոլօխսները՝ սօրքամօ, ալթօ, թէմօր եւ պաս, իրենց տեսրակները ունեին իրենց ձեռքին: Օհան Տուրեամը իմբին լրջութիւն պարտադրող Յերկայութիւն մըն էր իրեւ ղեկավար: Եւ ոչ մէկ շշուկ ամբողջ այդ մէկ ու կէս ժամուայ ընթացքին այդ սրահին մէջ: Խնկ Վերջանորութիւնը նորէն Օհանին գիտու էր: Փոխանակ Յուազախումբով Վերջացնելու, սօրքամօ սոլիստը Վերջըն աղօքը մը կ'երգէ, եւ կամաց կ'իջնայ ձայմը մրմթելու, հազի կարծես կը լսես: Եւ Օհանը իմբը անշարժ կամաց կ'իջնայ ձայմը մրմթելու, հազի կարծես կը լսես: Եւ Օհանը իմբը անշարժ կեցած աղօքող այս Հայ աղջկամ պէս, ամբողջ սրահը լուսեամ մէջ պահեց, այն տպաւութիւնը տալով որ տակաւին ձայմը, մրմթւջը կայ: Խնկ երբ Վերջացաւ, պէտք է տեսմայիք խանդակառութիւնը, ոտքի վրայ ծափահարութիւնը, իմբգ վայրկեամ, եւ ծաղկիկները: Օտար հիւրեր կային, չէին ըմբունք թէ այս ի՞նչ տեսակ ժողովուրդ է, այս ի՞նչ Հայ ժողովուրդ է, այս ի՞նչ հետաքրքրութիւն է, այս ի՞նչ արուեստի սիրահարութիւն է:

Լուսին Ամբար Հայ երգչուիկն ու վիճակ Ամերիկայի Metropolitan Opera-ի մէջ: Ան ալ ուխտաւորներու խումբն հետ էր: Մեմերզի երեկոյը մը տուաւ: Քանի մը տարիներ ան ենու մասցած էր: Յայուագրին սկիզբը խանդավառութիւնը այօքան մէծ էր որ խեղճ աղջիկը արցուաթերուն մէշէմ կ'ըսէ: "Ի՞նչ ըրի իմծի, ինչպէս ես հիմա պիտի երգեմ ձեզին:" Ես գնաց, արցուաթերու սրբեց, հազիւ իմզինը համգոտացուց եւ ամբողջ այդ ժամը զուզ խանդավառութեամ մէց պահեց:

Յանձնության խամազավորեած սէց պահած՝
Յատկանշակած երեւոյթներէն մէկօ ալ, Հայաստանի Ախիազահիմ՝ Լեռն Տ. Պետրոսեանը տրուած այցելութիւնն էր Վեհափառ Հայրապետին կողմէ՝ ընկերակցութեամբ Գարեգին Աբրիլիասի, Երևանադեմի եւ Պոլսոյ Պատրիարքներուն եւ բոլոր առաջ- բաններուն. եւ այս շէմքին մէջ որ Commmunist կառավարութեամ Կենդրանական Կոմիտէ նորման է կը կատարէ եւ ուր մարդ չէր կրնար մտնել, ու ինչպէս կ'ըսե՞մ "Թոշում շէր շէմք կը Ակատուեր եւ ուր մարդ չէր կրնար մտնել, ու ինչպէս կ'ըսե՞մ "Թոշում շէր շէմք կը կատարէ եւ ուր մարդ չէր կրնար մտնել": 70 տարիէ ի վեր գոցուած շէմք մը՝ ժողովուրդին բայց մանաւանդ եկեղեցականներուն առջեւ: եւ Վեհափառ Հայրապետը Ախիազահիմ ըսաւ. "Եկամբ այստեղ որպէս զի այս տունը օրինենք, որպէս զի օրինուած տուն մը ըլլայ եւ ոչ ուրիշ շարիքներուն կենդրում":

Եւ Ամիսագահը իր պաշտօնակիցներով միասին ներկայ եղաւ մաեւ միւռոնի օրինութեամ: Միւռոնի պատրաստութիւնը կը կատարուի հետեւեալ կերպով: Մեծ կարսայի մը մէջ ջուր կայ, այդ ջուրին մէջ ալ ուրիշ կաքսայ մը՝ մէջը ծիբախող լեցուած, եւ ծաղիկներ՝ բառասուն տեսակ, հաւաքուած, եւ կը դրուին այդ ծիբախողին մէջը եւ կրակի վրայ կ'եփի 40 օր: Եւ այս 40 օրուայ ըմբացքին օրը 24 ժամ կարգով աշակերտուեր, սարկաւագներ, Վարդապետներ կը կարդամ աւետարամետ, սաղմոսէն: Յետոյ՝ այդ կափարիչն, ծեփուած խմորով, կը բացուի եւ կը սկսին խառնել մեծ զաւազանով, փայտով: Բարեբախտաբար Վերջին զիշերն եր եւ ես ներկայ եղայ եւ հիմք Վայրկեամ խառնեցի այդ ծիբախողը եւ ծաղիկներու հիւրօ: Եւ նորէն առաջին անգամն եր որ Հայաստանի մէջ միւռոնիներին մասմաւորապէս, իմշալս որեւէ մէկ ուրիշ կրօմական արարողութեամ, պետական Ամիսագահը ներկայ կը գտնուէր: Վեհափառ Հայրապետի դարձեալ հրաշալի խօսքեց մէկը. "Այս միւռոնն ամկախութեամ միւռոն է" որովհետեւ մեր ամկախութիւնը յայտարարելում յաջորդ շաբթուամ մէջ տեղի կ'ու նեմար: Եւ այդ ամկախութեամ միւռոնն, Ամիսագահին եւ պաշտօնեամերում առաջին անգամ անգամ ներկայութիւնը, բացառիկ երեւոյք եր բացառիկ խամդավառութիւն մը ստեղծեց բոլոր Հայերուն մէջ:

Այստեղ, Հայաստանի մէջ, մեր ժողովուրդին կեամբը շատ դժուար կեամբ է: Ուտելիք չկայ, պէմզին չկայ, թշմամին շրջապատած է սահմանագույնները: Նորէն յարձակումները կամ, սպամնութիւնները կամ: Բայց այս բոլորին հակառակ կը զարմանաս որ ո՞ւրտեղէն այս քէյֆ ընել զիտցող ժողովուրդը ուտելիքն ալ կը գտնէ, պէմզին ալ կը գտնէ: Այս տեսակ ժողովուրդ մը ունինք Հայաստանի մէջ եւ մեր ամկախութիւնը առի մը է միայն մեզի որպէս զի զիտակցինը թէ մեմբը պէտք է դառնամբ իրապէս մշակուած ժողովուրդ, այս անգամ քաղաքական աշխարհի մէջ ալ: Եւ բարեբախտաբար ունինք պատրաստուած այդ դէմքերը: Նախագահին ներկայութեամ ըսինք իրեն որ օստարները օտար բերերու մէջ երբոր կը գրեն Հայաստանի Ամիսագահին մասին, կ'ըստն որ, "Մտաւորական է» Կարծես թէ մտաւորական մը չի կրնար քաղաքագէտ ըլլալ: Բայց կ'աւելցնեն՝ "Այս մէկուկես տարուած մէջ ցոյց տուաւ որ իմքը հասունցած քաղաքագէտ մըն է մաեւ: " Մադրեցինը որ իր բոլոր պաշտօնակիցները իրեն մման ըլլամ, եւ Հայաստանի հողի վրայ ամուր կենամ եւ կատարեն այն բոլոր գործերը քաղաքական, մշակութային, տնտեսական, առեւտրական որ ամիրածեցն է, որպէս զի Հայաստան աշխարհը իմքնարաւ դառնամայ: Երկար նամբայ է որ պիտի երբանք, եւ սակայն ամրող Հայերը աշխարհի մէջ ցրուած, պատրաստ եմ իրենց բաժինը բերելու, իրենց օգնութիւնը տալու, եւ ատիկա պիտի ընեն օրինութեամբը այն միւռոնին որ օրինուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի աջով, Ս. Գեղարդի միջոցաւ եւ մաեւ Ս. Խաչի մասութքով որոնք էջմիածնի մէջ կը գտնուին: